

MEHMED SALÂHÎ BEY
VE
MECMUASINDAN BÂZİ KISIMLAR

M. Münir Aktepe

I

Mehmed Salâhî Bey'in çocukluğu :

Mehmed Salâhî Bey, Giresun'lu Dizdar-zâde âilesinden ve Şam Askerî erzak idâresi memurlarından Hacı İsmail Hakkı Bey'in oğludur¹. 3 Mart 1272 tarihinde, Beşiktaş'da Acıçeşme civarında bulunan konaklarında dünyaya geldi². Babası ile annesi arasındaki geçimsizlik yüzünden iki buçuk yaşında pederinden uzak kaldı. Kendi ifâdesine nazaran, annesinin fazla mutaassıb ve bir hânedandan gelmiş olmanın icabettirdiği şekilde hareket etmesi; babasının ise tamâmen ayrı bir mizaçta ve meşrebde olması, bu ayrılığın on sene kadar devamına sebep oldu. Bundan dolayı Mehmed Salâhî de çocukluk çağını annesinin yanında, Beşiktaş'da

¹ İbrahim Alâeddin, *Meşhur Adamlar*, [İstanbul 1933-36, IV, s. 1411.

² Bak, *Mecmu'a-i Salâhî* 1324, iç kapak, 1/b. Başbakanlık Arşivi Genel Müdürlüğünde mevcut, Mülga Dahiliye Nezâreti, *Sicill-i Umumi Defterleri* içinde, nüfus cüzdanındaki kayda nazaran, hicrî 1274 (malî yıl 1274) de doğduğu yazılı bulunmaktadır. Bak, *Aynı Defter*, nr. 72, s. 179. Ancak yine aynı defterin 180 inci sahifesinde ve Salâhî Bey'e âid hâl tercümesinin sonunda, şöyle bir tashih vardır. «*Müşârinilegha tercüme-i hâli hülâsasında, tarih-i velâdeti 1274 sene-i mâlîyesi olduğu muharrer ise de bu kerre tashihini hâvi itâ eylediği istida-nâmeğe melfuf ve musahhah nüfus tezkire-i Osmanîyesine nazaran, 1273 sene-i mâlîyesinde tevellüd eylediği anlaşılmaqla tezyil kılındı*». Bundan anlaşılıyor ki, Salâhî Bey vaktile yaşını küçük göstermiş, fakat sonradan dahi, bunu tam olarak kayd ettirmemiştir. Hiç şüphesiz hakiki yaşı, kendi mecmuasına, kendi el yazısıyla kaydettiği tarih olmalıdır.

ve babasının terbiyesinden mahrum olarak geçirdi. İlk ve rüşdiye tahsilini, çok eski âile dostlarından olup, Beşiktaş Rüşdiyesi muallimi, meşhur müderrislerinden Çorum'lu Ahmed Efendi'nin evine ve Beşiktaş Rüşdiye'sine devam etmek suretile yaptı. Bilâhîre Bayezid Câmî'inde dersiâm olan İbrahim Efendi'den arabca ve Efganlı Abdülaziz Efendi'den İran edebiyatı öğrendi³. Fakat bu esnada Mehmed Salâhî'nin âile durumu, maddî bakımdan, günden güne fenaya doğru gidiyordu. Nihayet babasının talebi üzerine, âile yeniden birleşti ve bu arada Mehmed Salâhî'nin iki erkek kardeşi oldu; lâkin âile arasındaki münasebetlerde iyiye doğru herhangi bir gelişme husûle gelmemişdi; geçimsizlik yine aynı tarzda devam ediyordu. Beşiktaş'daki konağın, içindeki eşyalar ile birlikte tamamen yanmasından sonra, âile arasındaki münafere daha da çok arttı ve bu hâl, Mehmed Salâhî'nin annesi Fatma Besime Hanım'ın, sıracca hastalığına tutularak, evâsıt-ı zilhicce 1298 (1881 senesi rûz-ı kasım'ında) ıztırap içinde ölmesine kadar devam etti⁴.

Mehmed Salâhî Bey'in babası İsmail Hakkı Bey, Fatma Besime Hanım'ın son günlerinde dahi ondan uzak olarak, Şam'da yaşıyordu. Diğer taraftan bu tarihlerde Salâhî Bey de tahsilini tamamlamış ve memuriyete başlamıştı. Nihayet Rumî 1297 senesi sonlarında, Şam'da vefat eden babası İsmail Hakkı Bey'in ölüm haberi dahi Şam'dan İstanbul'a geldi. Mehmed Salâhî Bey böylece, anne ve babadan mahrum, on üç yaşındaki Mahmud Edib ve diğer kardeşi on yaşındaki Hasan Hilmi Efendi'ler ile birlikte, büyük annesi Fatma Azize Hanım'ın yanında kaldı.

II

Mehmed Salâhî Bey'in İlk görevleri ve gazeteciliği :

Mehmed Salâhî Bey, ilk def'a Menşe'-i küttâb-ı askerîye'ye devam etti. Hicri Şâban 1290 (Ekim 1289) tarihinde imtihan ile ve yüz kuruş maaş karşılığı Dâr-ı şurây-ı askerî Harbiye dâiresi'ne alındı. Rebi'ülevvel 1291 (Mayıs 1290) senesinde ise, maaşı dört yüz kuruşa yükseltildi. 1295 tarihinde Dâire-i askerîye Piyade tahrirat

³ *Mecmua-i Salâhî* 1324, s. 17 ve 29; Dahiliye Nezâreti, *Sicill-i Umami Defterleri*, nr. 72, s. 179.

⁴ *Mecmua-i Salâhî* 1324, s. 22.

kalemünde bulunduğu esnada, 22 Receb 1295 (10 Temmuz 1294) den itibaren, üç ay müddetle ve maktuen 75 altın yolluk verilerek suretile Ferik Osman Paşa maiyetinde, Rusya'dan Osmanlı esirlerinin geri alınması vazifesine memur edildi. Bu meyanda Kırım'ı, Bağçe-saray'ı da gördü⁵. Bu hizmetini tâkib eden yıllarda, tesbit edemediğimiz bir sebepten dolayı, maaşı gurre-i rebî'ülâhîr 1297 (1 Mart 1296) da 320 kuruşa indirildi⁶.

Mehmed Salâhî Bey, aynı tarihlerde bâzı gazetelere siyâsî makaleler de yazmağa başlamıştı. Bu senelerin siyâsî hâdiselerini daha ziyade, Nisan 1292 (1875) de zuhûr eden Hersek isyânı, 1293 (1876) da meydana gelen Bulgar isyânı gibi olaylar ile Şirbistan ve Karadağ'ın Devlet-i aliyye'ye harp ilânı, Tersane Konferansı (23 Kânunevvel 1293=1876), Kıbrıs adasının İngiltere (4 Haziran 1295=1878)⁷ ve Tunus'un Fransızlar tarafından (12 Mayıs 1298=1881) işgali nev'inden daha bâzı vak'alar teşkil ediyordu. Bu sebeple Mehmed Salâhî Bey'in elde edebildiğimiz ilk yazıları bu konular ile alakalı bulunmaktadır; onun bu sahada ilk makalesi olduğunu tahmin ettiğimiz ve yayınladığı yer hakkında herhangi bir kayde tesadüf edemediğimiz yazısı, Bosna eyâletinin Hersek sancağına bağlı Nevesin kazasında ve daha sonra Bulgaristan'da husûle gelen isyânlara âit olup, mâhiyeti itibarile bir vesika değerini hâiz bulunduğundan aynen neşrini faydalı gördük.

"Prens Gortschakoff'un Berlin Konferansı kararı ile tanzim ettiği lâyihanın Fransa ve İtalya devletleri tarafından kabul ve tasdik olduğu ve fakat İngiltere devleti cânibinden red olduğu telgraf havadisi olarak anlaşılmış ve Bâb-ı âli'ce kabulü ve yahud reddi henüz meçhûl ve meşkûk bulunmuş ise de zâten mevsim-i sayfı devamlı olmıyan Bosna kıt'asında iki mah harekât-ı askerîye ta'til olduğu hâlde Ağustos nihayetlerinde soğuklar başlayıp bir müddet sonra harekât-ı askerîye müteassir olacağından ve bu suret yalnız eşkiyanın tezyid-i kuvvet ve ikmâl-i te-

⁵ *Mecmua-i Salâhî* 1324, s. 102.

⁶ *Mecmua-i Salâhî* 1324, s. 38; Mülga Dahiliye Nezâreti, *Sicill-i Umami Defterleri*, nr. 72, s. 179.

⁷ Bu tarihte Yıldız-saray'ında gizlice imzalanan anlaşma hakkında bak, Ahmed Gazi-oğlu, *İngiliz idaresinde Kıbrıs*, İstanbul 1960, c. I, s. 12 ve devamı. Kıbrıs adasının diğer meseleleri için bak, Derviş Manî-zâde, *Baştan sona Kıbrıs gerçeği*, İstanbul 1965.

darikât etmesine vesile olup, başka türlü bir netice hâsil etmeyeceğinden lâyihamın Devlet-i aliyye'ye red olunacağı ümid ve ihtimali pek kuvvetlidir. Devlet-i aliyye'ye taallük eden mesâil-i siyasiyenin hâl ve tesviyesi emrinde ötedenberi Avrupa devletlerinin cümlesinden ziyade hayır-hâhâne sarf-ı mesâil ve gayret etmekle izhâr-ı âsâr-ı dostî etmiş ve türklerin teveccüh ve muhabbetini kazanmış olan İngiltere devleti bu def'a dahi iş bu lâyihamı red etmekle Şark hakkında olan politikasının ve hüsn-i niyetinin eser-i alenisini göstermiştir. Ma'mafih İngiltere'ce bu suret-i hareket menâfi'-i siyasiyesine muvâfık olup başka yola gitmek vehâmet-i âkıbeti iltizam etmek olacaktır ki, anı da İngiliz diplomatlarının hiç biri tecviz etmezler zannolunur.

Bir iki asırdan beri inkılâbât-ı şuûn ile meydân-ı siyasette ser-nümây-ı zuhûr olan Şark mes'elesinin esasî Türkiye'de mütemekkin akvâm-ı muhtelifenin cinsiyet ve mezâhib ihtilâfatı ile türklerin fezâil-i medeniyyeden behredar olmadıkları maddelerinden ibâret bulunduğu beyan ve her-nevakit bir tarafta ufak bir eser-i isyan zuhûr etse, derhâl âsilerin mazlûmiyeti iddia ve dermiyan olunuyor ise de, işin hakikatı taharri ve tedkik olunmuyor, yâhud hakikat-ı hâl ma'lûm iken kâle alınmıyor. Bir seneye yakın zamandan beri devam eden Hersek ihtilâli ile bu kerre Bulgarların isyan ve kıyamı cidden ve bî-tarafane tedkik olduğu takdirde ötedenberi Şark'da binây-ı sülh ü âmizişin hedmine çalışsan bir devletin Rumeli kıt'asının her cihetine —Milliyet efkârı ile— saçtığı barut-ı fesadın işti'âlinden ibâret ve on onbeş seneden beri pek büyük fedakârlıklarla tertip olunmuş bir eser-i mefseted bulunduğu tahakkuk eder. Avrupa siyasiyunu Şark'ın en küçük bir noktasında bir hâdise zuhûr etse gözlerini fal-taşı gibi açıp dürbîn-i dikkatle ledüniyyatı keşf ve tahmine ve ufk-ı siyasîde toplanmaya başlayan sehâb-ı muhavvifeyi def' ü ref'e çalışıyorlar da böyle harb ve şekaveti tezyid ve temdid etmekten başka bir faydayı muntec olmayacağı bedihi bulunan bir lâyihamı yine kabul etmekten çekinmiyorlar. Bir devletin memâliki dahilinde zuhûr eden isyân ve ihtilâli o devletin istediği [gibi] teskin ve izâle etmesi hukuk-ı düvel icâbatından iken böyle hâriçten lâyiha tanzimi ile eşkıyaya isnâd-ı ehemmiyet etmek ve işi bir şekl-i vahîme if-rah eylemek âlem-i insaniyyet ve medeniyetce nasıl tecviz olunuyor bilinemez. Bâzı devletlerin taht-ı tâbi'yetlerinde bulunan

milyonlarca dindaşlarımızın cümlesi tahte'l-kahr yaşamakta oldukları ve cidden mazlûm buldukları hâlde biz ref'-i sadây-ı şikâyet ve cihan-ı medeniyete karşı feryad ve hikâyet etmiyoruz. Hûsusile Rusya'da bulunan akvâm-ı müslime haklarında ötedenberi reva görülen zûlm ve işkenceye sabr ve tahammül edemiyecek pey-derpey Dârü'l-emân-ı hilâfete hicret etmeye mecbur oldukları cihetle müslümanlarda gayret-i cinsiyet ile onları hükümet-i metbu'aları aleyhine isyâna teşvik ve tahrik etseler ve f'anât-ı lâzimeyi cem' ile esliha ve mühimmat sevk ve irsâline ibtidar eyleseler mukabele-i bi'l-misl addile ma'zur görülmezler mi? Hakikat Avrupa sulh ve âsâyişi muhafaza etmek isteyorsa böyle lâyihaları nazar-ı itibâra almayı, isyânın câre-i indifâmı başka suretle başka yerde aramalıdır. Yoksa bir devlet-i ma'lûmü'l-efkârın zâhiren sulhü muhafaza emelinde ve bâtinen ve hafiyyen entirikalar icrasında bulunarak lâyihalar tanzim etmesi ile Rumeli'de âsâyiş iâde olunamaz. Evvelce Comte Andrassy'nin yazdığı lâyihamın ne hüküm ve te'siri görüldü ki hatta Comte Gortschakoff'un lâyihasından bir fâide ve semere ümid olunabilsin. Ve'l-hâsil hukuk-ı düvel ve milel kavâidine ve ahkâm-ı muâhedata külliyyen münâfi ve mugayir olan ve mahza umûr-ı devlete müdâhale etmek ve zaman geçirip kuvây-i devleti za'fa düşürmek için yapılan iş bu lâyihadan asla bir netice hâsil olmayacağı bedihiyattandır.,⁸

Mehmed Salâhî Bey'in, bizce yine tarihi bir vesika kadar önemi hâiz bulunan diğer bir yazısı ise, 1296 senesinde Sırbistan'da vuku'a gelen isyân ile burada devam eden savaşa âittir. Salâhî Bey'in ismini vermediği bir gazetede yayınladığını tahmin ettiğimiz bu yazısı da aynen şöyledir:

“Komşumuz olan Rusya devleti mes'eley-i hâzırada tamâmile bî-taraf duracağımı bundan evvel ilân ve garb kabinatolarını te'min yâni iğfâl eylemiş olduğu hâlde şimdi görmekte olduğumuz hâlât bî-taraflığın aksini isbat ediyor. Basarabya ve Romanya

⁸ *Mecmuai Salâhî* 1324, s. 32-33; Burada isimleri geçen Comte Andrassy ve Comte Gortschakoff lâyihaları hakkında bak, N. İorga, *Histoire des états Balcaniques jusqu'à 1924*, Paris 1925, s. 375; Yorga, *Osmanlı tarihi 1774-1912* (Bekir Sıtkı Baykal tercümesi) Ankara 1948, c. V, s. 568 v.d.; Halil Sedes, *Bosna-Hersek ve Bulgaristan ihtilâlleri ve siyâsî olaylar (1875-1876)*, İstanbul 1948, ksm. I, s. 122 ile s. 190 v.d.; Enver Ziya Karal, *Osmanlı Tarihi*, c. VII, Ankara 1956, s. 81 ile 99 v.d.

şömendöferleri yüzlerce ve belki binlerce Rus zâbitan ve neferâtını kemâl-i sür'atle Sırbistan'a nakletmekten bir an hâli kalmıyorlar. Petersburg ve Moskova ve mahall-i sâirede mevcut olan Slav komitaları âdetâ dilenerek topladıkları karbonları Belgrad'a yağıdırıyorlar. Hersek ve Sırb ve Karadağ namları ile bir senedir devam eden isyânın menşe'-i zuhûru aranılıyor ise şimâl tama'kârlarının tahrikât ve ilka'atı eseri olduğu meydana çıkacağı şübhesizdir. Bundan maksad Devlet-i aliyye'yi taz'if etmek değilmi? Öyle ise bu maksadın husulü için neticesi kanlı bir tecrübeden ibaret olacağını bildiği hâlde Rumeli'nin her cihetinde kemâl-i âsâyiş ve rahat ile oturmakta bulunan ahâliyi bin türlü mevâid-i ibliskârane ile yek-diğerin kanını içmeye tahris etmeyi âlem-i medeniyet ve insaniyet aceba ne nazarla görür. İşte sulh perver olan bir devlet bu korkunç dramın acı acı te'siratını kendi dindaşlarına gösterdi. Gariptir ki düvel-i muazzamâ sülh ve âsâyişin iâde ve istikrarına gayret eyledikleri hâlde şimâl rûzgârı âteş-i cenk ve cidâli yine alevlendirip duruyor. Bu yüzden nâil-i meram olunamayacağı anlaşıldığından bir takım vesâit-i mel'ûnâne ile sırf ekâzib ve müfteriyattan ibâret olarak türklerin vahşiyet ve barbarlığına Avrupa'nazarında hüküm verdirmek isteniliyor. Ez-an-cümle Bulgaristan vuku'atına ve türklerin hristiyanları katli âm edeceklerine dâir Avrupa'ya yağıdırılan telgraf-nâmeler göz önündedir. Bulgar ihtilâli gibi vehâmet-i âkibeti herkesce bedihi olan bir mes'eledede devletin ve yürekler dayanamayacak surette vahşiyâne öldürülmüş olan bî-çâre hemşehrilerinin intikâmını almak için islâmların bir dereceye kadar hiddet ve şiddet göstermesi tabii idi. Lehistan ihtilâli esnasında Rusya devletinin mugâyir-i insaniyet ve medeniyet olarak mazlûm Lehliler hakkında irtikâb ettiği şiddet harekâtı ve işkence ve mezâlimi biz hiç bir vakit icra etmedik. Yalnız muhafazasına mecbûr olduğumuz hukuk-ı meşrûamızı pây-mâl ettirmedik. Âsâyiş-i umûmiyi tehlikede bırakan mes'eley-i hâzıranın imtidadı sefk-i dîma'dan başka birşeyi intac etmiyeceği der-kâr iken rusyalılar sülhun iâdesine mâni olmak için nice esbâb-ı mel'anet ve şeytanete teşebbüs ediyorlar. Barut kokusunun Avrupa'ya sirayetinden endişe-nâk olan diplomatlar Şark politikasının keşf ve hâlli için ellerinde tuttıkları dürbün ile biraz da şimâl tarafına atf-ı nazar-ı im'an etseler isabet etmiş olurlar. Rusya devleti âsî emârete istediği kadar adam, istediği kadar

akçe göndersin, Osmanlıların urûk-ı hamiyet ve gayretleri bu derece galeyana geldikten sonra böyle şeyler sebat ve metânet-i efkârımıza asla halel vermez, belki bir kat daha artırır. Tefvikât-i ilâhiye ile biz nasıl olsa anı te'dib ve terbiye ederiz. Na-hak' yere âlemin rahatını selbedenleri ve beyhude binlerce insanların telef ve mahvına sebep olanları cenâb-ı Hakk elbette kahreder.,⁹

Bulgaristan'da ve Sırbistan ile Karadağ'da meydana gelen bu mahalli isyanlar sonunda, Avrupa umumi efkârı, rusların teşviki üzerine sür'atle Osmanlı devleti yâni Türkler aleyhine dönmüşü. rusların 31 Ekim 1876 da Sırbistan ve Karadağ harekâtını tâtil etmemiz hususunda Bâb-ı âli'ye verdikleri bir ültimatol dolayısıyla, Şark mes'elesi yeniden buhranlı bir safhaya girdi. Nihayet bu işlerde tek başına Rusya'nın rol sahibi olmasını istemeyen İngiltere'nin teklifi ile 1856 Paris muâhedesinde imzaları bulunan devletlerin İstanbul'da bir konferans akdetmeleri kararlaştırıldı. Haliç'de, Tersane civarındaki Bahriye Nezareti binasında toplanan bu konferansa, bahis mevzu'u devletlerin temsilcileri ile İstanbul'da olan elçileri katıldı. Osmanlı Devleti'nin bu esnada hariciye nâzırı bulunan Safvet Paşa, konferans başkanlığına getirildi, Tersane Konferansı veya Meclis-i mükâleme adı altında cereyan eden bu görüşmeler, 23 Aralık*1876 - 20 Ocak 1877 tarihleri arasında 29 gün devam etti ve neticede bir karara varılmadan dağıldı¹⁰.

Mehmed Salâhî Bey kendi zamanında vuku'a gelen ve sonradan çıkmaza giren bu konferans hakkındaki düşüncelerini ise, aşağıdaki şekilde ifâde etmektedir.

"İstilây-ı memâlik efkârı ile Rusya devletinin aleyhimizde icrâ ve ilka ettiği tezvirat ve ifsadat ve panslâvizm komitelerinin tertib eyledikleri desâis-i ibliskârane eseri olarak iki seneden beri Rumeli'de müştâil olan nâire-i harb ve fesadın itfâ ve teskini için - düşmanımızın ümitsiz hasta hükmünde tuttuğu - devlet ve milletimizin bir tavr-ı celâdetkârane ile şân meydanlarında biraz ettiği kuvvet ve savlet yâr u ağıyarı düçâr-ı hayret ettiği

⁹ *Mecmu'atı Salâhî* 1324, s. 28/29.

¹⁰ İsmail Hâmi Dânişmend, *İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi*, İstanbul 1961 c. IV, s. 291; Enver Ziya Karal, *Osmanlı Tarihi 1876-1907*, Ankara 1982, c. VIII, s. 28 v.d.; Halil Sedes, *Bosna-Hersek ve Bulgaristan ihtilâlleri ve siyâsî olaylar (1875-1876)*, İstanbul 1946, kısım. II, s. 102 v.d. ile Gilles Roy, *Abdül-Hamid le sultan rouge*, Paris 1936, s. 57 v.d.

gibi âhiren Ale'sinaç ve Deligrad şehirlerinde kanlı şanlı kazanılan muzafferiyetlerin ikmâline taraf-ı devletden bir kat daha teşmir-i sâid-i gayret olunacağını düşmanımız takdir ve tahmin ederek Slavlar üzerindeki nüfuzunun kesrini men'etmek üzere ultiमतom itâsile kat'-ı münasebâta kadar ilerlemiştir.

Devlet-i aliyye mücerred sülh-ı umûmiyi muhafaza maksadı ile mütarekeyi kabûl ve bâzı devletlerin teklif ile beraber kabûlü için ısrar eyledikleri konferansın akdine dahi muvafakat etmişti; Fakat Rusya devletinin icrâ olunacak islâhata te'minat olarak teklif ettiği Bulgaristan'a asker sevki maddesi ve bu gibi tekâlif-i sâire hukuk-ı istiklâliyet ve tamamîyet-i mülkiyemize bütün bütün mugayir olduğu cihetle devletce bunlar kat'iyen reddedileceğinden konferansdan bir netice-i hasene me'mûl değildir.

Vatandaşlar, mahv ve inkırazımız esbâb ve vesâilini tedârik ve izhar için düşmanımızın sarf ettiği mesâi ve ikdâmâtı semersiz bırakmak ve bu güne kadar icrasından utanmadığı desâis-i şeytanet-kârâneye bir mukabele-i muhikka olmak üzere zamanın uhde-i hamîyetimize tertib ettiği derecenin fevkında ve şöhrat-gir-i âfak olan şanlı ünvanımız ile mütenasib olarak âsâr-ı vatanperveri ve fedakârî ederek hukuk-ı istiklâliyetimizi ve memleketimizi taarruzdan muhafazaya son dereceye kadar çalışalım. Şimâl vahşileri âlem-i medeniyette ahkâmına riâyet olunan hukuk-ı düvel ve mileli pâmâl ederek vatanımıza hücum edeceklerinden bu kadar haksız bir surette zuhûr edecek muharebe-i müdhişede âdalet-i ilâhiyyeye istinâden ve izhâr-ı hakk için savaşmak âdeti bir farîza-i milliyedir. Vatandaşlar, başımızı bâlîn-i gafletten kaldırıp düşmanımızın aleyhimizdeki tedarikât ve hârekât-ı fevka'l-âdesinden mütenebbih olalım. Ecdadımızın dereler gibi kanlar akıtarak zabteyledikleri bu mukaddes hâk-i pâki şimâl barbarlarının ayakları altında bırakmak şan ve nâmus-ı mevrusumuzun icabettiği hâlât ile tatbik kabûl edecek şeylerden değildir. Rusya'nun makâsıd-ı mel'ünânesi uğrunda bu kadar vakıttır irâka-i hûn ettirmesi insaniyet ve medeniyete nâ-çesban olduğundan âkıbet cezây-ı amelini görmesi adâlet-i ilâhiyye mukteziyatındandır. Zaman hayat ve mematımızı urûk-ı hamîyet ve himmetimizin derece-i şiddet-i galeyân ve hârekâtına ta'lik ettiği cihetle hukuk-ı milliyemizin ve mübârek vatanımızın muhafazası için göstereceğimiz mesa'i ve gayret ihtiyac-ı zarurî ile mütenasib olamaz ve

kibâr ve sığarımız yek-dest-i vifak olarak fedakârâne çalışmaz ise mahv ü izmihlâlimizi ve düşmanımızın husûl-i meramını ta'cil etmiş oluruz. İnsan vatanın tehlikede, düşmanın pâmâl-i hakareti olacak bir anda bulunduğunu görünce, her ne suret-i fedakârâne-de olursa olsun çâre-i indifâ'ına teşebbüs etmeli ve tahkir-i hayat ile son damla kanını akıdıp mertebe-i şahadeti ihraz ile Cennet-i âlâya gitmelidir.,, Sene 1293 (1876)¹¹.

Salâhî Bey, Osmanlı devleti'ne bağlı bulunan Tunus'un, 12 Mayıs 1298 (1881) tarihinde Fransa tarafından istilâsına karşı, Bâb-ı âlî'nin yalnız protesto ile mukabele etmesine dahi çok kızmış ve hatalı gördüğü bu işin, büyük bir önemle üzerinde durmuştu¹². Mehmed Salâhî Bey'e nazaran, vaktile doğrudan doğruya vükelânın yanlış düşünceleri eseri meydana gelen bu müessif olay, sonradan Mısır'ın zabt ve istilâsında, ingilizlere cür'et ve cesaret vermişti. Zamanında Osmanlı gazetelerine neşriyyat serbestisi vermek ve onlar vasıtası ile umumî efkâr okşanarak, politikada istifade yollarını aramak siyasî vazifelerin başında geldiği hâlde, ma'kul ve mümkün olan bu nevi' tedbirlerden hiç biri alınmamış ve neticede devletin âhenk ve huzuru tamamen bozulmuştu. Bâzı kimseler şahsî rahatlarının ve menfaatlarının haleldar olmaması için alçakca maksadlarına mebnî vatanın bir kısmının yabancı istilâsında kalmasına dahi rıza göstermişlerdi. Bu esnada Bâb-ı seraskerî aklâmında me'mur bulunduğunu söyleyen Salâhî Bey, meşhur yazarlarımızdan Ahmed Midhat Efendi de dahil olmak üzere, bir çok sâde-dil gazetecilerin, Bâb-ı âlî'nin aczine

¹¹ *Mecmua-i Salâhî* 1324, s. 35-36. Mehmed Salâhî Bey'e âid bu üç yazının kendi zamanında münteşir gazetelerde yayınlanmış olması büyük bir ihtimâl dahilindedir. Aneak bu devreye âid bâzı gazeteler üzerinde yaptığımız araştırmalar sonunda, yukarıda bahis konusu ettiğimiz tarihleri mâlûm yazıları bulamadık. Diğer taraftan, yine aynı devreye âid diğer bir kısım gazetelerin, aradığımız tarihlere mahsus nüshaları, koleksiyonlarda noksan çıktığından müsbet bir sonuca varamadık. Bu itibarla, Salâhî Bey'in gençlik devirlerinde vatani ve vatandaşları hakkında duyduğu millî hisleri belirtmesi ve devrinin, başta Rusya olmak üzere diğer yabancı devletlere karşı görüşünü açıklaması bakımından, önemle üzerinde durulması gerektiğini düşündüğümüz mecmuasındaki bu üç yazıyı, burada yayınlamayış faydalı gördük.

¹² Tunus meselesi hakkında bak, Abdurrahman Çaycı, *La Question Tunisienne et la politique Ottoman (1881-1913)*, İstanbul 1963; Yorga, *Osmanlı tarihi* (Bekir Sıtkı Baykal terc.), c. V, s. 603 v.d.; Fâhîr Armaoğlu, *Siyasî tarih dersleri (1789-1919)*, Ankara 1981, s. 256 v.d.

uyarak, Fransa hükümetinin kendi iç mes'elelerindeki zâfı dolayı-
sile, Tunus'ı îade edeceğine inandıklarını ve bu inancın sonunda
halk arasında yanlış bir kanaat husûle getirdiklerini söylüyor.
Diğer taraftan Tunus mes'alesi ile alakalı olarak daha henüz bu
hadiselerin başında, Le Levant Herald gazetesi müdürü Monsieur
E. Whitaker'e görüşlerini aşağıdaki mütalaa-nâme ile bildirdiğini
kaydediyor.

"Kartaj [Carthage, Tunus havalisi mes'alesinden dolayı
Fransa hükümet-i hâzırasının düçâr olduğu müşkilât-ı günâ-gün
firka-i mu'tedile rüesâsını râyet-i ikbâlini ser-nigün edeceği hak-
kında Osmanlı gazetelerinin serd ü beyan ettikleri mütalâat ve
tahminatın hafayay-ı siyâsiyeye vâkıf olan diplomatlar nezdinde
nekadar vâhi görüleceğini söylemek abesdir. Vâkı'a Cibâl-i Ber-
beriyeye'nin Fransa tarafından kat'iyen istilâ ve istimlâkını müntec
olacağı bedihi bulunan mes'ele-i mezkûrenin ika'ı yolunda irtikâb
olunduğu beyan edilen desâis-i denâtkârâne ve muâmelât-ı
menfaat-prestânenin cümlesi mertebe-i sübûta irsâl edilmiş olsa
bile hey'et-i hâzırayı teşkil eden zevâtın hilâfgirlerine bir omuz
silmekden başka harekette bulunmayacakları gibi ârây-ı umûmiy-
yece beraatlerine hükmolunacağı bedihidir. Politika fırkaları ta-
rafından vâkı' olan ictimâatta dermiyan kılınan ârây-ı hususiyenin
ârây-ı umûmiyyeye nisbetle pek hükümsüz kalacağı düşünülür ise
antirâşiranların neşriyat ve rivâyât-ı mütenevviyelerinden hey'et-i
cumhuriyye için hiç bir tehlike mutasavver ve muhtemel olamı-
yacağı anlaşılır.

Şurası muhakkaktır ki Meclis-i meb'usan'ın küşâdını mûtaakib
bir buhran-ı vükelâ zuhûr ederek mes'ele-i mebhûs-ı anhânın i'ka-
ından dolayı maznun bulunan zevât-ı ma'lûme bizzarure ihtiyâr-ı
küşe-i uzlet edecek olsalar bile yine Kartaj'da başlanılan dram
düçâr-ı sekte-i tâtil olmayıp sonuna kadar devam edecek ve
kıt'a-i mezkûre suret-i kat'iyede Fransa tarafından istimlâk edi-
lecektir. Şu hâlin kâide-i hak ve adalete mugayiretinden başka
bu babda ihtiyar olunan harekât-ı denâtkârânenin Avrupa cem'-
iyât-ı hakkaniyet-perverilerince mazhâr-ı hüsn-i kabûl olmayacağı
ve efkâr-ı ammece pek masrûh ve menfûr görüleceği hakkındaki
ifâdât-ı muhikkaya gelince bu suretle serd olunan rivâyât ve
ittihâmât hak-perestlik nokta-i nazarından bakıldığı takdirde pek
doğru... görülür ve cem'iyet-i beşeriyenin devâm-ı sülh ve

asâyîşi ile beraber istihsâl-i hürriyeti uğrunda ihtiyâr-ı fedakârî
eden medenî avrupalılarca şu haksızlığın karîn-i kabûl oluşu ne
kadar şâyân-ı istiğrab bulunduğu inkâr olunamaz. Ancak diplo-
ması denilen şeyin esâsı aldatıp aldanmamaktan ibaret olduğuna
ve hilekârın hud'asına düçâr olmamak için hilekâr olmak zarurî
bulduğuna nazaran muâmelât-ı siyâsiyenin kâide-i hak ve adâ-
let ile kâbil-i tefvik olamayacağı teslim olunur. Mesâil-i siyâsiye-
nin hâl ve tesviyesi zımında neşr ve teâtî kılınan evrâk-ı resmî-
yede münderîç muhafaza-i sülh ve âsâyîş, neşr ve ta'mim-i mede-
niyet, teshîl ve teksîr-i mevârid-i ticaret gibi yaldızlı sözlerin
mânây-ı zâhirilerinin diplomatlar indinde asla hüküm ve te'siri
yoktur. Yalnız efkâr-ı umûmiyenin te'min ve tatmini için bu yol-
da ihtiyar ü neşr-i düruğ olunur, ve'l-hâsıl hak ile şeytanet bir
vech ile ictimâ' ve imtizac edemeyeceğinden umûr-ı siyâsiyede
hakkaniyet aramak sa'y-i beyhûde olmakdan ziyade eser-i belâhat
olacağından bu babda tatvil-i kelâm etmemek ve politika-i hâzi-
ranın ledüniyyat-ı müdhişesi siyâsiyunu düçâr-ı hayret ettiği böy-
le nâzik bir zamanda yanlış bir yola gitmemek daha evlâ olacağı
inkâr olunamayacak kadar doğru bir sözdür.,¹³ 3 Teşrinevvel 1297.

Mehmed Salâhî Bey, bir taraftan bu şekilde siyâsî olaylara
karışmak suretiyle umûmî efkârda kendine husûsî bir mevki yap-
maya çalışırken, diğer taraftan vazifesinde gösterdiği başarılar sâ-
yesinde, me'muriyet hayatında dahi muntazam olarak yükseliyordu.
Hicri Safer 1300 (Kânunevvel 1298) de altı yüz kırk kuruş maaş
ile üçüncü ve hicri 26 Cemaziyülevvel 1302 (1 Mart 1301) tari-
hinde de dokuz yüz altmış kuruş maaş ile ikinci sınıfa yükselmişti.
Yalnız 1880 de babasını ve 1881 yılında da annesini kaybetmiş ol-
makdan çok müteessirdi. Onun bu ruh hâleti, iş hayatına da te'sir
etmiş olacak ki, Salâhî Bey'in bir kaç sene sonra, hicri Zilhicce
1303 (Eylül 1302) tarihinde me'muriyetten ayrılarak bir müddet
için serbest çalıştığını ve gazetecilik yaptığını görüyoruz. Salâhî
Bey, *Saadet* ve kendi ifâdesine nazaran ihdas ettiği *Servet* gazete-
lerinin baş muharrirliğini yapmış¹⁴; nihayet 13 Safer 1304 (11 Ka-

¹³ *Mecmuai Salâhî* 1324, s. 24-25.

¹⁴ *Mecmuai Salâhî* 1824, s. 112. 1302 senesinde teessüs etmiş olan *Saadet*
gazetesinin ilk sayılarını bulamadık. Ancak Belediye Kitaplığı'nda, gazeteler kısmı
nr. 86'da, *Saadet* gazetesinin Rumî 1310 ve Hierî 1312 senelerine âid 3013'den
3187'ye kadar olan sayıları vardır; aynı kitaplığın gazeteler kısmı nr. 75 de ise

sım 1886) yılında, gümüş iftihar madalyası ile tâltif edilmişti¹⁵. Mehmed Salâhî Bey, gazeteciliğinin ilk yıllarında, yazar Ahmed Midhat Efendi ile fena çatıştı; onunla olan münasebetleri, her nedense, dostluk sınırlarının çok dışına çıkmış ve hasmâne bir hâl almıştı. Muallim Naci Bey ile aşırı derecede dostluğu bulunmasına mukabil¹⁶, ilk olarak Tunus mes'elesinden dolayı Ahmed Midhat Efendi'ye karşı iğbirar duymağa başladı. Salâhî Bey, *Tercüman-ı Hakikat* gazetesinde intişar eden *Zâbit* isimli bir makalesinden dolayı, Ahmed Midhat Efendi'ye şiddetle hücum ediyor ve onun bu yazısını pek riyakârca kaleme alınmış buluyordu. Salâhî Bey, sâika-i hamiyet ile aşağıdaki tezkireyi bizzat imzaladıktan sonra, Ahmed Midhat Efendi'ye gönderdiğini, kendi mecmuasında yaz-

Rumî 1324 ve Hierî 1328/27 senelerine âid, 25-223 üncü sayıları bulunuyor. Bu sayılardan 8 Ağustos 1324 (1908) tarihli olanında Salâhaddin imzası ile, imâmet ve hilâfete dâir bir baş-makale vardır ki bunun Mehmed Salâhî Bey'e âid bulunduğunu tahmin ediyoruz. Bu tarihten sonraki sayılarda, Salâhaddin imzalı her hangi bir makale göremediğimiz gibi, Mehmed Salâhî Bey'in 1910 senesinde vefat etmiş olduğunu dahi burada hatırlatmak yerinde olur.

Servet gazetesinin ise, aynı kitaplıkda, 34 numarada, Hierî 5 Cemâziyülevvel 1309 (25 Kasım 1308) tarihli ve bir numaralı sayısından itibaren, Hierî 1310 yılına kadar gelen 128 sayısı ve yine Hierî 1316 yılından, 1318 yılına kadar olan ikinci tertibinin bir çok sayıları vardır. Ancak bu gazetenin daha önce çıktığı anlaşılıyor. Çünkü 5 Cemâziyülevvel 1309 tarihli birinci sayısının üzerine, dördüncü sene diye işaret olunduktan mâ'da, gazetenin ismi altına kuruluş tarihi olarak da 1305 yılı konulmuştur. Bundan mâ'da, birinci sayısının Nikolâidi, imzasını taşıyan baş yazısında şöyle denilmektedir:

"Sâye-i ihsanvâye-i hazret-i pâdişâhî ile dört sene evvel te'sisine muvaffak olduğum Servet meslek-i kadîmi bulunan sadâkat ve istikametden kat'a inhirağ etmeyüb dâima ifâğ-i hizmet ve izhar-ı ubûdiyete bezl... ve gayret... ve hizmet-i neşriyyeyi daha muntazam ifâ ve ikmâl eylemek niyet-i hâlisânesi ile gazetenin umûr ve idare ve tahririyesini hüsn-i niyetine itimad ettiğim bir zâtin dest-i emânetine tevdi eylemiştim... Gazetenin tezâüf-i şeref ve kıymet ve tezâyüd-i bey ü rağbeti kakkındaki ümîd-i muvaffakiyyet şöyle darsun hâl-i hazır ile devam-ı intişârına bile isbât-ı iktidar edilemedi..."

Burada hernekadar Salâhî Bey'in adı zikredilmiyor ise de onun, *Servet* gazetesini te'sis ettiğini söylediği tarihlerde, bu gazetenin bir buhran geçirmiş olduğu görülüyor. *Servet* gazetesinin bu ilk tertiblerinde, yazıların altında imza bulunmadığı gibi idareci veya mes'ûl müdür isimleri dahi yoktur. Bu itibarla, tevcihat, nişan, iç ve dış haberler, ilânlar nev'inden yazıları hâvi *Servet* gazetesinde Salâhî Bey'in imzasına da tesadüf edilemiyor.

¹⁵ Mülga Dâhiliye Nezâreti, *Sicill-i Umûmî Defterleri*, nr. 72, s. 179.

¹⁶ *Mecma-i Salâhî* 1324, s. 58.

maktadır. Bu devrin millî eğitim mes'elelerini açık bir şekilde ortaya koyan bahis konusu tezkire suretini ise aynen naklediyoruz.

Taraf-ı vâlây-ı atûfilerine

"Mâ'rûz-ı rastgüyânemdir

Ey hakîm-i hîred-mend, imzaya bakma o hiçtir. Efkâra bak ki anda erbâb-ı hamiyeti kan ağlatacak nükteler, hurdeler mün-demicdir. Hakikat! hamiyet ve gayret-i osmaniye ashâbının piş-vâsı addolunmağa müstahak bir vücûd-ı nâdirü'l- mevcûdsunuz. Şimdiye kadar yazdığımız âsâr-ı ber güzîdenin mevzu'âtı hemen kâmilen mensub olduğunuz milletin şehrah-ı terakkide tayy-i mesâfât-ı müfide etmesi için muktezi şeyler olup pek çoğu hamiyet-i milliyenize bürhan olarak irâe edilebilir. Yirmibeş sene evvel matbûat nâmına bizde ne vardı? Burada (vardı) tâbirini kullanmak âdetâ günahdır; çünkü yalan söylenilmiş olur, doğrusu hiç bir şey yoktu. Bu yokluğu yâni ihtiyacın derece-i elzemiyet ve ehemmiyetini en ziyade takdir edüp varlığa hem de varlıkda —ve levki mukaddemat ve muhtesarat kabilinden olsun — çokluğa tahvil etmek için çala kalem senelerce çalışıp kırk-elli bin sahifeden ibaret âsâr-ı cedîde-i adîde vücûda getiren ve yine doğrusu gençlerimizi yetiştiren zât-ı vâlây-ı atûfleridir ki bundan büyük bürhân-ı hamiyet olamaz. Öyle değil mi ya? Koca milletin gençleri yazdığınız eserleri, verdiğiniz fikirler sâyesinde mütenassih ve müteyakkız olup tahsil-i ulûm ve fûnûn eder ve bugün elleri kalem tutmaya ve dilleri meram anlatmaya muktedir olursa bunun şerefi size âit olmaz mı? Ve'l-hâsıl patriotsız efendim patriot, bendenize şu sözleri yazdıran yine hamiyettir. Böyle demekle ashâb-ı hamiyetten bulunduğumu ilân etmiş oluyorum. Bu bir mefâhire ise de fena bir şey yapmış olmuyorum. Fakire göre bir adama hamiyetsiz demekten büyük hakaret olamaz sanırım. Çünkü hamiyet, sıfat-ı hamîdenin en şereflisi olup, aksi de denâet ve zillet demek olduğundan bu sıfat-ı memdûhaden mahrûmiyet kadar insan için —ama yine hamiyetli ve hamiyeti takdir edecek insanlar için — menkübiyyet-i bedbahtane mutasavver değildir. Maksad-ı asliye gelince her eserimizi olduğu gibi bu def'a tercüman-ı hamiyetinize derc ettiğiniz 'Zâbit'i de okuyorum hem de dikkatli okuyorum; zira canlı bir bahistir; zira feyz-i millet, feyz-i devlet Zâbit'de tasavvur olunan mezîyyat-ı âlîyenin mevcûdiyeti ile husûl-pezir olabilir.

Fart-ı hamiyetinizden ma'dumu mevcüt farzederek okadar arz-keşâne idâre-i lisan ediyorsunuz ki sizi tanımayan ve lâkin bizi iyi tanıyan bir adam çıkıp da mütalâat-ı mesrûdenizi okuyacak olursa hakkınızda hüsn-i zan peyda edemez! Osmanlılığa âid her şeyde olduğu misilli bilhassa askerlikde iktisâb-ı kemâl-i terakki ve intizam arzusunda bulunmayacak bir hamiyetli Osmanlı tasavvur olunamayacağından bu babdaki mütalâatınızın sür'at-ı mümkün ile kabûl olunacak ve tasvib kılınacak taraflardan hüsn-i telakki edilüp, semere-pezîr olması bi't-tabî temenni olunur; zâten elimizden temennadan başka ne gelir! Ma'mâfi afv-i âlinize istinâden şunu arz ederim ki mükemmel bir zâbit tasavvur ve tasvir ederken o zâbitin dest-i terbiye ve ta'limine tevdi etmek için okur, yazar ve mükaddemât-ı fûnûna âşına kur'a neferâtı tahayyül edüp, şu zamanda köylerde bile (!) mekâtib-i ibtidâiye flân te'sis ve küşad edilmekte olmasına ve Rodos'da bi'z-zat tesis ettiğiniz Medrese-i Süleymâniye'nin yirmi sene zarfında pek büyük semerât-ı nâfiası iktifat edilmiş bulunmasına nazaran yirmi, yirmi beş sene sonra taşradan gelecek kur'a efradının kâmilen okur, yazar ve mukaddemât-ı ulûma âşına bulunacakları hakkında dermiyan ettiğiniz hüküm pek çok söz götürecektir kadar hayâlidir zannedirim.

Cümleten arzû ederiz ki bu dediğiniz rûz-ı mes'udu görüp cidden mesrûr olalım. Fakat daha fol yok yumurta yok kabilinden iken terakkiyat-ı maarifimizi haddinden ziyade tahmin ve tahsin edüp de âlemi değil kendimizi aldatmaya kalkışmıyalım!. Hazret-i hakim! bu sözüme darılmayınız. Mâlûm a, sözün acısı doğru olanıdır. Zâten sizin doğru sözü kabûl edeceğinizi pek-âlâ bilirim; yâni demek istiyorum ki âlemin çar-çeşmi fal taşı gibi açılmış nokta-i terakkiye ma'tûf bulunuyor. Biz o noktaya kaç hatve takarrüb etmişsek yoldaşlarımız, pek muhakkak bilmelidir ki her hâlde bizden bir kaç hatve ziyade ilerlemişlerdir. Avrupalılar, husûsiyat-ı ahvâlimize okadar vâkif olmıyarak gazetelerimizin terakkiyat-ı dâhiliyemize dâir yazdıklarını ciddiyetle telâkki etseler bile, bundan bizim için ziyandan başka ne hâsıl olur. Ya yoldaşlarımız nazarındaki mahcûbiyet katlanılacak belâlardan mıdır?

Maarif rûh-ı terakki demek olduğundan ve maarifimiz fevka'l-âde muhtâc-ı ıslah olduğundan o yolda bir serrişte-i kelâm ele geçmiş iken temhid-i efkâr etmek istiyorum. Monşer!. Bizde pek fena bir şey var ki bunun vücûdî kalkmadıkça cidden ama

cidden ıslâh-ı ahvâl ve iktisâb-ı füyûzât-ı terakkiyat eylemek muhâldir. Büyük, küçük hepimiz her ne yapmak istiyor veyahud icra ediyorsak mutlaka yekdiğerimize veyahud nazar-gâh-ı âleme karşı bir nümâyîş olmak ve bunun tahtından behemhâl ya doğrudan doğruya veyahud dolayısıyla bir menfaat-ı maddiye-i zâtiye çıkarılmak maksad-ı hilekârânesile icra olunmakta ve bu suretle cühelây-ı ümmet, zavallı millet igfâl kılınmakta olduğundan bi't-tabî ve bi'z-zarûre netâyic-i haseneye makrûn olamıyor ve semeresi iktitaf olunamıyor. Tabî'i değilmi ya? Bir binanın esası sağlam olmazsa husûl-i metaneti ve ihtimâl-i resaneti mümkünmüdür?

Umûr-ı maarife gelince mekâtib-i ibtidâiyeleri ber-taraf edüp de yalnız mekâtib-i rüşdiyyeyi nazar-ı tetkikden geçirecek olursak İstanbul'da kırk seneden beri mevcûd görürüz ki bu hesabca şimdiye kadar İstanbul gençlerinde değil babayığit erkeklerinde bile okumak yazmak bilmeyen kalmamak lâzım gelirdi. Hâlbuki hakikat bunun aksini isbat ediyor. Amma denilecek ki evvelki mektebler şimdiki mektebler kadar muntazam olmadığı misilli usûl-i tedrisatı da pek yolsuzdu. Onun için semerât-ı nâfiası müşahede olunamadı. Vâkıa bu sözde doğru, fakat otuz, kırk senelik bir tecrübe-i müteessife henüz bizi ikaz edemedimi ki o hâl-i pür noksanın devamına rûy-ı müsamaha ve müsaade ile bakıp gidiyoruz. Bir taraftan da şöyle mektebler yapıldı, böyle âsâr-ı terakki vücûda getirildi diye sıkılmıyarak tefâhhür-i gâfilânedede bulunuyoruz. Hakikat ve ciddiyete karşı nekadar yaldızlansa kizb ve dürûğ bahş-i fûrûğ edemez. Günahdır. Günah! Kendimizi, zavallı milleti aldatmayalım. Hakikatı taharri ederek noksanımızı anlayalım ve esbâb-ı ıslâh ve ikmâl-i nevakısına çalışalım ki dediğiniz gibi yirmi beş sene sonra değilse bile kırk sene sonra olsun bizde âsâr-ı terakki hâsıl oldu diyebilelim. Bununla beraber bugünkü hâlimiz yirmi sene evveline nisbetle çok şükür denilecek kadar değilse de hiç yoktan farklı adolunacak derecede idüğü inkâr olunamaz. Amma bu kadar oldu ya işte tedricen daha mükemmel olur diyerek ve yukarıda bast olunan menâfi'-i zâtiyeyi gözeterek hâlimizi ve istikbalimizi düşünmeyecek olursak sonumuz harabtır harab! Etrafımızda belki içimizde yaşayan akvam-ı sâire bizim gibi giran-hâb-ı gafletde horlayıp uyumuyor, gece gündüz şehrah-ı terakkide (train express) ile nokta-i kemâl-i terakkiye koşup gidiyor. Köylerde teessüs ettiğini işidüb kemâl-i memnûniyet ile telâkki ve tahsin

ettiğiniz mekteblerin nasıl teşkil edilmekte ve ne hâlde devam etmekte bulunduğunu bilseniz hiç şübhe etmem ki bir daha onların mevcûdiyetini lisana almaktan utanırdınız. Afvedersiniz, bu tâbirden maksadım yâni hamîyyet-i millîyeniz sizi riyakârlığa sülûk etmemek için icbar ederdi demek isteyorum. Bunları reyü'l-ayn gördüğüm misillî bir kısmını da görenlerden hakikatı vechile işittim. Burada tafsilânen yazmak mücib-i sûda' olacağı gibi zülf-i yâre belki menfaat-ı kibar ve kenara dokunacağından bi'z-zarûre tasvir ve beyanından vazgeçtim!

Mekâtib-i rüşdiye taşralarda hâlâ İstanbul'da bile otuz sene evvelki hâl-i aslisinde devam ve zavallı evlâd-ı vatan senelerce mekteb nâmına oralara müdâvemetle sanki tahsil-i ulûma sa'î ve ikdam edüb gidiyor. Asker kısmı bunlardan biraz farklı ise de onların gerek usûl-i idâresi ve gerek usûl-i tedrisatı muhtâc-ı islahıdır. Hey'et-i idâre ve tâlimiyesinin hemen ekseri cühelây-ı ümmetten, bir alay akıl züğürtlerinden ibârettir; hele maarif-i mülkiye hey'etini hiç tasvir edemem. Çünkü hamîyyetli bir adam o hey'eti göz önüne getirdikçe ve bu hâli biraz düşündükçe âdeta çıldırır. Umûr-ı maarif-i umûmiye nazareti Memâlik-i osmâniye'de kaç-tâne mekâtib-i ibtidâiye mevcûd idüğünü bilmez, mîkdâr-ı şâkirdanı hiç bilmez ya!! Peki rüşdiye mekteblerindeki hâcagânın kimlerden ibâret olarak ne vakıttan beri müstahdem olup hangi ilm ü fenne ve lisana âşına bulduklarını ve hocalık vazifesini hüsn-i ifâya muktedir olup olmadıklarını da bilmez!. Rüşdiyelerde mîkdâr-ı talebe ve tâlibat hangi yekûn-ı sahiha vâsıl olmuştur onu da bilmez. Şâkirdsiz rüşdiye mektebi varmı? Hocasız talebe nekadar zaman bekliyor. Rüşdiyesiz belde hangisidir? Bunları da bilmez! Ey hakim-i hamîyyet-mend, Sizi te'min ederim ki hakikat-ı hâl böyledir, inanınız. Biz bunları pek iyi biliyoruz. İşte onun için öyle tumraklı terakkıyat-ı maarif sözlerini işittikçe sevinmek, gülmek değil kan ağlıyoruz. Senelerce hocalar maaş alır, okutacak şâkird bulamaz! Şâkirdler aylarca mektebe gelüp gider, taallüm edecek hoca bulamaz! Bu nevî muallimlerin şu hareketi hamîyyetsizlik, o şâkirdanın izâe-i evkat edişleri de bedbahthıktır. Memleket var ki bin hâneyi muhtevî ve ahâlisi tahsil-i ulûma havâhişgir olup evlâdlarını rüşdiye mektebine vermek istiyor; fakat orada mektep bulunmadığı cihetle onbeş, yirmi saat buud mesâfede kâin bilâd-i mütecâvirde ki rüşdiyelere göndermeye mecbûr olmakta ve

maarif için ayrıca vergi vermekte bulunduğunu düşünüb bir mazbata yapıyor. Bizim memlekete bir mekteb-i rüşdi yapınız şu kadar talebe var diyor. Bir feryâd-ı terakkicüyâneye kulak asan bulunmuyor! makamı değiştirip bir daha müracaat ve daha sonra en büyük mahalle arz-ı keyfiyyet ediyor. İş dönüb dolaşmış yine eski merci'ine geliyor. Ve'l-hâsıl senelerce sürünüyor, neticesiz kalıyor. Memleket varki bir iki tâne müteneffiz zat bulunarak ve onlar yolunu bularak vaktile oraya bir mekteb-i rüşdi yaptırmışlar. Bugün talebesi yok, yâhud yok denilecek kadar az, o mekteb senelerce öyle bırakılıyor. Onun için ayda binlerce kuruluş sarf olunuyor; hangi birini arzedeyim, ya o şa'saali idâdiler, bunların içinde bir kaç mahâldekilerden mâdası rüşdiyelerin nev-i diğeri olmaktan başka bir şey değildir. İdâdi mektebi görüldü ki türkce bilmez bir ecnebi talebeye fransızca ve tarih-i osmânî tedris eylemek üzere muallim nasbolundu! Muallim gönderildi ki talebe arasında bulunması müsteb'ad olmayan zeki bir şâkird karşı şakk-ı şefeye muktedir olamayacak kadar ecvefdi. Anlaşıldı ya? Büyük büyük binalar, güzel güzel teşebbüsler hep sahte, hep mümâyiş! Bina adam yetiştirmez, adamı yetiştiren yine adamdır. Kâşki o ebniye-i âliye yapılmassa, âdi hânelerde mükemmel ve muntazam mektebler bulunsa ve muktedir, müstaid talebe yetiştirilse, vatan ve millet için daha nâfi' daha hayırlı olurdu. Ne çâre büyüklerin menfaati böyle icab ediyor! Küçüklerin iğfâli lâzım geliyor! Şimdi bunlara zamîme-i garibe olarak kazalarda birer idâdi mektebi inşası kararlaştırıldığı işidiliyor. Fesühânallah. Mekâtib-i mevcûdeyi islah ve tanzim etmek taht-ı elzemiyette bulunup dururken ona teşebbüs etmeyüp de bir taraftan yine ebniye inşâ ettirmek erbâb-ı ukûl indinde makbûl olmasa gerektir. Ve'l-hâsıl maarifce biz hemşehrilerimizden bile geride iken cidden mekteblerimizi tanzim ve islahâ ve ikmâl-i noksana çalışmayıp da her şeye devaynası ile bakar, kendimizi aldattırsak çok zararlı çıkarız azizim. Bâki hulûs ve selâmet.,¹⁷

Salâhî

Mehmed Salâhî Bey'in Siyâsî görevleri :

Mehmed Salâhî Bey, kendini tamâmen yazı işlerine, gazeteciliğe verdiği bir sırada, İstanbul'da, Yıldız'da mühim bir olay ceryan

¹⁷ Mecmuası Salâhî 1324, s. 45-49.

etti. Sultan II. Abdülhamid'in muhafazasına memur, ikinci fırkaya bağlı Arab ve Arnavud askerlerinden bir kısmı, kendi aralarında kavga etmiş ve birbirlerini öldürenler de olmuştu. Nihayet bu hâdise bin-bir müşkilât içinde bastırıldı; fakat II. Abdülhamid, bahis konusu kavgaya katılmış askerleri, tekrar kendi hizmet ve muhafızlığında bulundurmakta bâzı mahzûrlar gördüğü için, bu arnavudların ve arabların, İstanbul'dan vapurlara bindirilerek, memleketlerine gönderilmelerini ferman buyurdu. Aynı zamanda büyük bir itimad gösterdiği Mehmed Salâhî Bey'i İstanbul'dan gidecek bu âfî Arnavud gurubunun sevkine memur etti. Nihayet Salâhî Bey de bu münasebetle aldığı vazifenin ifâsı için Selânik'e kadar gitti.

M. Salâhî Bey'in Selânik yolculuğu hakkında verdiği izahatı şimdi kendi ifâdesinden görelim:

Selânik şehrine azîmetim

Servet cerîdesini ihdas etmiş ve hizmet-i tahrirîyesile meşgûl bulunuyordum. Yıldız civarında 2. fırka-i askerîyeye mensub Arab ve Arnavud taburları efradı beyninde münazaa ve mukatele-i şedîde zuhur etmiş ve müşkilât-ı azîme ile teskin-i efkâr olunmuşdu. Efrâd-ı mezkûrenin bekây-ı hizmetlerinde mehâzir ve mazarrat hâsıl olacağı tahakkuk etmesi hasebile gerek arabların ve gerek arnavudların mahsus vapurlara bi'l-irkâb memleketlerine izâmı ve hüsn-i sûret ve rahat ve selâmet ile mahâllerine sevk ve isâlleri için mu'temed bendegândan ikişer zâtın dahi birlikde irsâli husûsuna irâde-i seniyye şeref-sâdır buyrulmuş ve arnavudların nezdinde muharrir-i âciz ile yâverandan kaymakam Arab Mehmed Bey'in bulunması muktezây-ı irâde-i seniyyeden bulunduğu ve harcırahlarımızın Cîb-i hümayun idaresinden ahz olunacağı Teşrif-i hümayun müdürü Hacı Mahmud Efendi cânibinden tebliğ edilmiştir. Efrâd-ı mezkûre müşkilât-ı azîme ile âdeta sûret-i cebrîyede mavna ve istimbotlara bindirilip gece sabaha kadar uğraşa uğraşa Yalı-köşkü pişkâhında bulunan Bâbil vapuruna nakl ve irkâb olunmuş ve çünkü kendileri hususî silâhlarla müsallâh oldukları gibi memleketlerine gönderilmedikleri veya Trablusgarb'a yahud Yemene sevk edildikleri zan ve zehabında buldukları cihetle hin-i sevk ve nakillerinde muhâlefet-i şedîdeye kıyam ettiklerinden Serasker Ali Sâib Paşa, Bahriye-nâzırı Hasan Paşa, Masarif-i askerîye nâzırı Hasan Paşa, Beşiktaş muhafızı ve Bahriye kumandanı,

Liman-reisi, Ahmed Celâleddin Bey gibi zevâtın cümlesi Kabataş iskelesinde hazır bulunmuştur. Şehr-i temmuz içinde bir cuma günü sabahleyin saat onda mezkûr vapur limandan hareket eyledi. Vapurun hareketini mûtaakib efrâd-ı mevcûde baş ve kîç palavralarına yerleştirilüb mûmaileyh Mehmed Halid Bey nezdinde bulunduğu hâlde cümlesine hitâben ifâdât-ı müessire ve kelimât-ı sariha ile hilâfetin ulûvv-i kadr ve menzeletinden ve ulûv'l-emre inkiyad ve itâatin vücûbundan ve bu suretle füyûzat ve saadet-i maddiye ve uhreviyyeye mazharîyetten bahisle ve cümlesinin maaşatı itâ ve rûkûblarına vapur-ı mahsûs tâyin edilmek sûretile memleketlerine sevk ve izam olunmaları haklarında yine bir lûtf ve iltifat demek olduğunu beyan ile mücerred esbâb-ı huzur ve istirahatının istikmâli için bizim memûren terfik buyrulduğunu ve bir şey isterlerse yapmaya ve yaptırmaya hazır olduğumuzu söyledim. Gerek esnay-ı rahda ve gerek memleketlerinde hazret-i padişaha duvât-ı hayriyede bulunmak lâzım geleceğini anlattım. Heman cümlesi —zâbitlerimizin idaresizliklerinden böyle fena bir hâl oldu. Biz padişahın lûtf u inâyetini bilir ve her vakit emrine itaat ederiz— demelerile yine hâle münâsib bâzı kelimat irâdile istirahat etmelerini beyan ettim. Kamaraya avdetimde refikim mûmâileyh ellerime sarılıp ve mührünü elime teslim edüp nâmusuma dahalet ettiğinden ve kendisi muhâkeme-i ahvâl ve tesviye-i umurda âciz ve akşamları işret etmeye mübtelâ idüğünden bahisle istediğim yerde istediğim vechile hareket etmek ve her ne yazılmak lâzım ise tarafımdan yazılıp mühürlenmek üzere kendisine müsaade etmeğimi niyaz ve rica etti. Mûmaileyhin şu hareketi garib görünmekle beraber mütalâama elvermediğinden şiddetle redettim ise de eymân-ı galiza ile sıdk-ı ifâdesini te'yid ile ısrar eyledi. Rûy-i muvafakat göstermekle beraber ziyade işret ve bu yüzden bir gûna su'-i hareket etmemesini tenbih ettim. Üç saat kadar Marmara'ya doğru açıldıktan sonra bağtaten vapurun şaftı kırılmış ve artık vapurun makinası hareketten kalmış olduğundan ilerûde ve açıkta giden «Ali Sâib Paşa» vapurundan istimdad için düdüğü çaldırılmış ve top atırılmış ise de bir fâidesi görülmediğinden ve vapur hübûb eden şimâl rûzgârı ve suların ceryanı ile Anadolu cihetine doğru düşmeye başladığından bir saat sonra bir büyük sandal techiz olunarak bir zâbit ve sekiz nefer ile Büyük-çekmece sabiline sevk edildi. Vapurun kapdani tara-

findan suret-i hâli beyan ile vapur irsâli lüzumunu hâvi Bahriye-nazaretine bir telgraf-nâme yazıldığı gibi tarafımızdan dahi Mâbeyn-i hümâyun'a âtideki telgraf-nâme yazılmış ve sandaldaki kapdana tevdiân ilk telgraf merkezinden çekdirilmesi tenbih olunmuştur¹⁸.

İşbu sandal gönderildikten sonra güverteye tente açdırılmış ve efrâda peksimet ve zeytin tevzi' ettirilmiş idi. Saat altı raddelerinde şimâl rüzgârı ziyadece hübûba başladığından yelken açılıp vapurun sâhile takarrüb etmemek üzere yavaş yavaş hareketi taht-ı temine alınmıştı. Efrâd-ı mevcûde yiyip içerek, düdük, çığırtma çalıp eğlenerek diğer vapurun vürûduna intizar ediyordu. Gönderilen sandalın vakt-ı zevâle kadar ancak sâhile vâsıl olacağı tahmin olunmuşken rüzgârın şiddet-i vezânı sandalı yolundan alıkoyup Çekmece'den bir saat aşağıda bir kumsala düşürmüş ve onların Büyük-çekmece'ye gelip telgraf-nâmeleri keşide ettirmeleri tahminden üç saat kadar teahhur etmişti.

Rüzgâr ve sular vapuru Bandırma açıklarından sâhile takrib ediyordu. Dümen kuvvetle kullanılmadığından, rüzgâr kesbi şiddet eder ve gemi sâhile düşer endişesi kapdanları da, bizi de bi-huzur eyliyordu. Telgraf-nâmelerin mahâllerine vusûlü, İstanbul'dan vapurun faryab edüp bulunduğumuz mevki'e vürûdu için saatler hülûl edüp geçtiği hâlde henüz ufukda bir eser görünmüyor ve hengâm-ı gurup takarrüb ediyordu. Saat on birden sonra İstanbul tarafından ve fakat pek uzaktan bir İngiliz vapuru görünmekle son ümid ile yine top endaht ettirilmiş ise de yine bir fâidesi görülmemiştir. Bunun üzerine efrada yine peksimet ve katık tevzi' olunarak bâzı nasayih-i dindarane serd ve irâd ettim. Bâdehu kapdanlar ile bi'l-istişare rüzgâr kesbi şiddet edecek olursa yelken ile Erdek ve Paşalimanı tarafına düşülmesine ve ma'mafih sâhile takarrübden ihtiraz olunmasına karar verildi. Çünkü sefine derûnundaki haşaratın zor ile karaya çıkıp dağılmaları ve harckât-ı gayr-i münâsibe ikâna cür'et etmeleri muhtemel olup bu hâl ise aldığımız tâlimata külliyyen muhalifdi. Pek fena ola-

¹⁸ Suret-i telgraf-nâme :

Gâyet müsta'cedir.

« Bâbil vapuru saat ona çeyrek kalarak limandan hareket ve üç saat kadar azîmet edüp Marmara açıklarında dişli pervanesi kırılıp hareketten kalmıştır. El'an Marmara'da imdadâ muntazır bulunuyor, imdad için top atarak ilerde giden Ali Sâib Paşa vapurundan istimdâd edildi ise de ittirilemedi. İleri gitmek kâbil değildir. Ser'an mutlaka başka vapur gönderilmesi ferman». Salâhî Mecmuası, s. 113.

caktı. Gice saat üç raddelerinde Bandırma tarafından arkasında üç çekirme bağı olan bir romorkörün sefinemize takarrüb etmekte olduğu görüldü. Hemen fenerler yakıtılıp top attırıldı. Seda ile de istimdâd edildi. Egerçi romorkör vapura takarrüb etmiş ise de zâten pek küçük olup hadd-i istîfabından fazla ağnam almış ve çekirmelerde koyun dolu olduğundan Bâbil vapurunu bağlayıp İstanbul limanına götürmesi muhâl idi; belki tehlikeyi mücib olurdu. Binâen-aleyh kapdan ile beraber birer telgraf daha yazıp bir mülâzime verdik ve doğru Çekmece'ye gidüp bu zâbiti oraya çıkarmasını romorkörün kapdanına tenbih ettik. Onlar cihet-i mezkûreye doğru azîmet ettikten iki saat sonra yâni altı raddelerinde bir istimbót seda ve hareketi işidilmekle yine fenerler yakıtılıp düdük çaldırıldı. Meğer bizim sefneyi taharri için gönderilen istimbótardanmış, hemen vapura rampa etti. Akşamdan beri dört romorkör ve bir istimbót ile Lûtfiye vapurunun Rumeli cihetinde bizim vapuru taharri ettikleri hâlde bulamadıkları ve bâdehu cümlesinin müteferrikan ve Anadolu taraflarına müteveccihen dağıldıkları anlaşıldı. Bu malûmat üzerine vapurun düdüğü alettevâli çaldırılmaya başlandı. Bir saat zarfında istimbótlar, vapurlar kâmilan yanımıza geldiler. İstimbótun birinde miralay Ahmed Celâleddin Bey ve bâzı yâverler vardı. Lûtfiye vapuru Bâbil'e rampa etmekle hemen askerin nakline başlanılmış ve sabah saat 10 da nakliyat hitam bulup, sûret-i hareketi hâvi bir rapor tanzim ve takdim ve resm-i vedâ icra edildikten sonra Kal'a-i Sultaniye'ye müteveccihen hareket olunmuştur. Mezkûr Lûtfiye vapuru küçük ve pek köhne olduktan başka saatta 5 mil kadar seyr ve hareket ettiğinden, bu vapur ile bu askeri Selânik'e götürmek mümkün olamayacağını ifâde ettim. Ahmed Celâleddin Bey Kal'a-i Sultaniye'de bulunan Dolma-bahçe vapuru hazır, vürûdumuza muntazır bulunduğunu ve orada aktarma olunacağını söyledi. Deryanın sevk-i tabi'isine tâbi olmuş gibi gayetle âheste bir hareket ile vakt-ı gurubda Kal'a-i Sultaniye pişgâhına vâsıl olduk. Dolma-bahçe yarım faryab ile vürûdu muza muntazır bulunduğundan derhâl vapurlar rampa olunup aktarma edildi. Hava râkit ve mehtab lâtif olup sandallar içinde bir takım zükür ve enâs hristiyanların deryada tenezzüh ve terennüm ettikleri görüldü; gice saat üçde Dolma-bahçe vapuru tahrik-i çarh-ı azîmet eyledi. Ertesi günü Limni ve Aynaroz açıkların-

dan geçüp vakt-i grupta Selânik pişgâhına muvasalat olundu. Vapurdaki arnavudlar Aynaroz şibih-ceziresi müşahede edilmeye kadar sahîhen Selânik'e mi, yoksa Trablus-garb'a mı götürülmek-de olduklarına şübhe ve tereddüd içinde bulunuyorlar ve bir takım şeyler fısıldaşıyorlardı. Şâyet vapur Adalar-denizi'ne doğru aşağıya gidecek olsa idi bizleri telef ve kapdani tehdid ve icbâr edüp vapuru çevirtecekleri şübheden ârî idi. Bu efkâr-ı fâsîdelerini anladığım cihetle kendilerini te'min ve tatmin için o gün pek çok söz söyledim ise de Aynaroz görünmedikçe emniyet etmediler; fakat orayı müşahede edince mutmâin olarak yüzleri güldü, ifâ-dât-ı vaki'anın sahih olmasından cümlesi hoşnud ve müteşekkîr kalıp, bizden memnun olduklarını hâvi Atebe-i ûlya'ya telgraf yazacaklarını beyan ettiler. Vapur limana lenger-endaz olduğu sırada âfâkı sihâb-ı muzlim kaplamış ve şiddetli, dehşetli ra'd ü berk ile beraber sürekli yağmur yağmaya başlamıştı. Fırtına gece saat üçe kadar devam etmekle limandan ve kumandan Ali Paşa tarafından gelen memurlara askerinin ale's-sabah karaya ihrac olunacağından mavnalar ve bir tren-i mahsus ihzar ettirilmesini tenbih ettim; hüsn-i suretle muvasalatı ve suret-i hareketi hâvi Saray-ı hümâyun'a bir telgraf yazıp gönderdim. Sabah ferdada uyandıığımız zaman mavnalar, memurlar gelmiş ve efrâd-ı mezkûre hazırlanmıştı.

Liman sandalı ile ve refikim Mehmed Bey ile Gümrük-iskelesi'ne çıktık. Kumandan Ali Paşa oradaydı. Kısa boylu, kumral sakal ve bıyıklı olan bu zat Serdâr-ı ekrem Ömer Paşa'nın yâ-verlerinden ve Derviş Paşa'nın mensûbinindenmiş. Şömendöfer memurları henüz treni ihzar etmediklerinden efrâd-ı mevcûdeyi Top-hâne meydanına doldurup bir yoklama icra edildi. Muahharen kumandan bir muhtasar nutuk îrad etmekle cümlesi — Padişâhım çok yaşa — virdile tezyin-i zeban ettiler ve muntazaman istasyona gidip vagonlara bindiler. Memûrin-i askeriyeye terfikan memleketlerine sevk ve izam edildiler. Bâdehu telgrafhâneye azimle mufassalan Saray-ı hümâyun'a arz-ı ma'lûmat edildi. Olimpios otelinde iki kamara isticar ve taam ettikten sonra memleketin bâzı cihetlerini seyr ve temâşa ettik. Ertesi sabah Dolma-bahçe vapurunun o akşam posta olarak İstanbul'a avdet edeceğinden bahisle hareket için istîzan ettim. İki buçuk saat sonra aldığım telgraf-nâmede vilâyetin umûr-ı mülkiye ve askeriyesini ve ahvâl-i

sâiresini tedkik ve teftişe bâ-irâde-i seniyye memur olduğumuz ve emr-i âhire kadar orada tevakkufa mecbur bulunduğumuz beyan olunuyordu. Binâenaleyh umûr-ı muhtelif-i mebhûs-ı anhaya âid tahkikat ve tedkikat ve teftişat-ı mukteziye icra ve mâlûmat-ı müstahsile pey der-pey arz ve inbâ olunuyordu. İki hafta kadar bunlarla uğraşmış nihayeti daha ziyade ta'mik-i tetkikat ve tafahhusat icrası için umûr-ı mülkiye ve askeriy-i vilâyete resmen müdahale etmek ve lâzım gelenlerden sual eylemek lâzım geleceğinden bahisle istîzan-ı muâmele ve hareket ettik. İlk posta vapuru ile avdet edilmesi irâde buyrulmağla Gürcü kumpanyasının Sakız vapuruna râkiben İstanbul'a avdet eyledik. Memûrin-i askeriyeye ve mülkiyeden bir takımı vapura kadar gelip resm-i teşyi' ve selâmı ifa ve izhâr-ı kemâl-i nezaket ettiler.

Selânik limanından akşama doğru saat 11 de fekk-i lenger eden vapur otuz yedi saat sonra Haliç-i Kostantaniyye'de bulunuyordu. Vapurdan Liman dâiresi istimbotuna râkiben Beşiktaş iskelesine çıkıp doğruca Saray-ı hümâyun'a azîmet ve arz-ı keyfiyet ettim. Vilâyet-i müşârüniyehanın umûr-ı muhtelifesi hakkında müşâhedat ve tahkikatı hâvi bir lâyiha tanzim ve Atebe-i seniyye'ye takdimi irâde buyruldu. İki gün sonra âtîde sureti muharrer lâyiha terkîm ve takdim kılındı,¹⁹ 11 Eylül sene 1304.

Salâhî

Salâhî Bey'in, Selânik şehrinin durumu hakkında hazırlayıp il. Abdülhamid'e sunduğu rapor, birkaç kısımdan teşekkül ediyordu. Raporun birinci kısmında vilâyetin umûmî ahvâli; ikinci kısmında, Selânik vâlisi Galib Paşa'nın faaliyeti; üçüncü kısmında ise Selânik adliyesinin iç yüzü ve burada vazifeli adamların yaptıkları işler ele alınarak, haklarında âdetâ jurnâl edilircesine bilgi veriliyordu. Nihayet, Mülhâkât-ı vilâyet ve Cihet-i askeriyeye başlıklarını taşıyan, raporun son kısımları dahi aynı mâhiyetde olup, Salâhî Bey, bu kısımda yapılan yolsuz işler hakkında, misâlleri ile bol bol izahat vermektedir²⁰.

Görülüyorki Mehmed Salâhî Bey, askerî kalemden yetişip bir müddet resmî dairelerde vezîfe gördüğü hâlde, bilâhire serbest çalışmayı tercih etmiş ve gazetecilik tarikiyle devletin dış

¹⁹ *Mecmua-i Salâhî* 1324, s. 112-117.

²⁰ Lâyihanın tam metni, *Tarih Dergisi*'nin gelecek sayısında yayınlanacaktır.

işleri, siyâsî mes'eleleri üzerinde durmağa başlamıştır. Bu sebeble ona, kaleme bağlı bir me'mur olmaktan ziyâde, devlet işlerinde faal, söz sahibi olmayı arzu eden bir insandı diyebiliriz. Devrin meşhur yazarlarından Ahmed Midhat Efendi'ye gönderdiği mektub da göz önünde tutulursa, Salâhî Bey'in hareketli bir hayat yaşamak istediği daha iyi ortaya çıkar.

Diğer taraftan öyle anlaşılıyor ki, devrin padişahı II. Abdülhamid dahi, hânedandan gelen bu adamı, kendine daha yakın bulduğu için, devletin bâzı mahrem ve siyâsî işlerinde kullanmayı ihmâl etmemiş ve Salâhî Bey'i ileride göreceğimiz üzre Selânik ile Girid işlerinde tahkikata memur etmiştir.